

Кластеризація як один із шляхів удосконалення економічних засад адаптації сільськогосподарських підприємств

Бричко Аліна Михайлівна к.е.н., ст. викладач

Сьогодні функціонування світогосподарських систем вимагає від суб'єктів господарювання об'єднання своїх зусиль для створення міцного базису конкурентоспроможності. Одним із шляхів стимулювання виробництва, відтворювального соціально-економічного розвитку, адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації є концентрація виробництва, тобто зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення обсягів продукції. Концентрація в аграрному секторі може проводитись в середині підприємства накопиченням та інтенсифікацією виробництва та централізацією, об'єднанням підприємств в одне, тобто створення кластерних утворень в різноманітних галузях економіки є основною формою концентрації виробництва.

Кластеризація може бути одним із механізмів формування нового типу економічних відносин, що підвищить рівень конкурентоспроможності аграрного сектору та аграрних підприємств, способом швидшої адаптації підприємств до умов глобалізації. Створення кластерів підвищує рівень конкуренції на внутрішньому ринку та активізує зовнішньоекономічну діяльність з боку підприємств, що є учасниками кластеру поряд із загальноновизнаними заходами інтенсифікації розвитку аграрного виробництва, а саме удосконаленням землекористування, оптимізацією структури посівних площ, обробітку ґрунту, підвищенням рівня внесення мінеральних добрив і проведенням хімізації земель, захисту рослин, розвитком селекції, підвищенням якості продукції і розвитку інфраструктури ринку, широке використання досягнень науки і передового досвіду тощо.

Концентрація на сільськогосподарських підприємствах може здійснюватися усередині підприємства накопиченням та інтенсифікацією виробництва або централізацією, об'єднанням підприємств в одне, тобто за

допомогою створення кластерів та кластерної структуризації. Можемо зауважити, що механізми кластеризації та адаптації перетинаються, механізм кластеризації входить до економічного механізму адаптації та є його складовою. Механізм кластеризації прискорює процеси адаптації, бо підприємства мають на меті об'єднати свої зусилля для того, щоб вижити в умовах ринкової нестабільності, підвищити свою конкурентоздатність та інтегруватися у систему економічних відносин [2, С.390-395].

Якщо розглядати адаптацію сільськогосподарських підприємств, то процеси глобалізації займають другорядну позицію на ряду з кластерною структуризацією їх розвитку, підтвердженням чого є практична перебудова організації виробництв і територій на кластерних засадах в Європі, Америці, Азії тощо. Щодо реалізації кластерних підходів до розвитку національних підприємств, то цьому питанню приділяється значно більше уваги в теоретичному плані, ніж в практичному.

Кластеризація вітчизняних підприємств зводиться до того, що підприємці скуповують агропромислові господарства та самостійно проводять ланцюги „постачання-виробництво-збут”, що дуже схожі на сітьовий маркетинг та отримали назву інтуїтивної неформальної кластеризації. Як зазначає Д. Крисанов „це може бути формування певних систем продуктових ланцюгів молоко та м'ясопереробних, сироварних заводів шляхом організації певної мережі заготівельних пунктів на селі та фірмових магазинів, реалізація продукції постійним оптовим покупцям для подальшого її проходження по мережі до торгівельних точок, продаж продукції індивідуальним споживачам, постачання виробникам сільськогосподарської сировини певних сфер виробництва через дилерів” [5, С. 71]. Тому, у цьому випадку підприємці не мають за мету впливати на формування сировинної бази, а лише використовують по-максимуму ті ресурси, що мають. Життєдіяльність таких кластерів в агропромисловому комплексі не є продуктивною, бо обумовлюється відсутністю стратегії кластеризації в органах місцевого самоврядування, внаслідок чого неефективно

використовується ресурсний потенціал, підвищується безробіття, зменшуються доходи та відрахування в місцевий бюджет та інше.

Функціонування кластера пов'язано з перевагами, що стосуються регіону або міста та суб'єктів, що входять до його складу. Підвищення інновацій, конкурентоспроможності, розвиток науки, сфери бізнесу та послуг пов'язаних з цією сферою, збільшення туристичної, торгово-виставкової привабливості регіону чи міста, створення нових підприємств та збільшення зайнятості населення, зростання інвестиційної зацікавленості, економічна активізація регіону – все це є перевагами для регіону чи міста. Для суб'єктів, що входять у склад кластера є наступні переваги: розширення виробничих потужностей, підвищення конкурентного становища в країні та за її межами, економічна стабілізація суб'єктів, ефективна система зовнішньої підтримки, підвищення освітнього рівня та взаємного навчання, використання сучасних технологій в системі „виробництво-переробка-складування-зберігання-реалізація”, контроль якості продукції, оптимізація витрат здійснюваної діяльності, забезпечення обслуговуючої сфери бізнесу, координація дій, в тому числі і інвестиційних, використання взаємодоповнюючих ресурсів складських приміщень всіма суб'єктами кластера та інше. А все разом це призводить до досягнення оптимальної концентрації виробництва, що дає свої переваги. Лише при вмілому об'єднанні в кластери можна досягти високого рівня концентрації та спеціалізації виробництва, що прискорить здійснення адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації. Вивчаючи монографію А.І. Бутейка [3, С. 94-95], ми виділили основні переваги, що надають суб'єкти підприємницької діяльності, при об'єднанні в певні структури. Без умовно існують і недоліки, але звернемо увагу на переваги, що надають кластери для підприємств, які зображені на рис. 1.

Рис. 1. Переваги, що надають кластери підприємствам в умовах глобалізації (Джерело: розробка автора)

Для швидшої адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації, проведення кластерної структуризації аграрного сектора повинно відображатись в аграрній, соціальній політиці держави. Це потребує об'єднання зусиль виробничих формувань, органів місцевого, регіонального, державного управління, виділення коштів на виконання програм для досягнення агропромислового та соціально-економічного напрямів та пріоритетів регіонального кластера. Цей процес потребує більшої цілеспрямованості та організованості з боку владних структур різного рівня. Детальніше питання стосовно регулювання процесів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації ми ще розглянемо, але поряд з управлінськими заходами для створення ефективного функціонування кластерів необхідно здійснити і стимулюючі заходи як у внутрішньому середовищі, так і до умов глобалізації.

Основними мотивами стимулювання розвитку регіонального кластера у внутрішньому середовищі є: підвищення продуктивності та обсягів

виробництва завдяки підвищенню ефективної структури кластера; збільшення виробництва з великими обсягами; розвиток співробітництва всередині кластера, підвищення ефективності роботи державних та місцевих інститутів, що підтримують кластер; розвиток переробної галузі з метою виготовлення продукції з високою доданою вартістю; побудова стійких кластерних зв'язків між підприємствами, що здійснюють випуск техніки та обладнання для аграрного сектору тощо [4, С.27-30].

Для стимулювання розвитку регіонального кластера до умов глобалізації необхідно розробити та дати подальший розвиток національній стратегії, програмам розвитку конкурентоспроможності регіонів та суб'єктів-учасників кластерів, впроваджувати інноваційні програми з освіти з метою підготовки та перепідготовки фахівців, проводити дослідження у визначенні пріоритетів формування кластерів в аграрній сфері, створити національні та регіональні ради конкурентоспроможності, що будуть координувати розробку та виконання програм агропромислових кластерних об'єднань, сприяти розвитку міжнародного співробітництва кластерів на глобальному рівні соціально-економічної системи; створити всі необхідні умови для залучення інвестицій [1, С.7-15].

Створення регіонального кластеру допоможе розподілити всі види робіт за принципом спеціалізації, що вплине на зростання їхньої якості та скорочення швидкості виконання робіт, пов'язаних з виробництвом. Пошук та обслуговування нових споживачів буде проводитись самостійно (в межах кластера), зберігається рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відбувається зростання конкурентоспроможності регіону при виході на світові ринки та в умовах глобалізації. Стратегія розвитку регіонального кластера передбачає наступне: збереження, підвищення контролю якості над продукцією аграрного сектору, впровадження інновацій в інфраструктурному кластері; раціональне використання ресурсів, покращення структури збуту продукції, реалізація продукції в зовнішньоекономічному середовищі з високим рівнем доданої вартості, що дозволить підвищити

конкурентоспроможність регіонального кластеру; вихід на міжнародні ринки з новими технологіями переробки продукції, що дозволяє утримувати рівень адаптації на внутрішньому ринку та забезпечити успішний розвиток аграрного сектору в умовах глобалізації.

Для того, щоб показати як спеціалізація і концентрація виробництва необхідні при здійсненні адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації проведемо кластерний аналіз випуску продукції сільського господарства за групуванням основних продовольчих товарів за обсягами випуску на загальнодержавному рівні та рівні Сумської області за 1999-2013р.р. і порівняємо отримані результати між собою. Хочемо звернути увагу на те, що нас цікавить, які типи виробництва характерні для країни та області, тому в розрахунках використовуємо товарну масу. Автоматизацію процесу здійснимо за допомогою програми Statsoft Statistica 6.1.

Після всіх розрахунків процес об'єднання продуктів сільського господарства для України відображено на рис. 2.

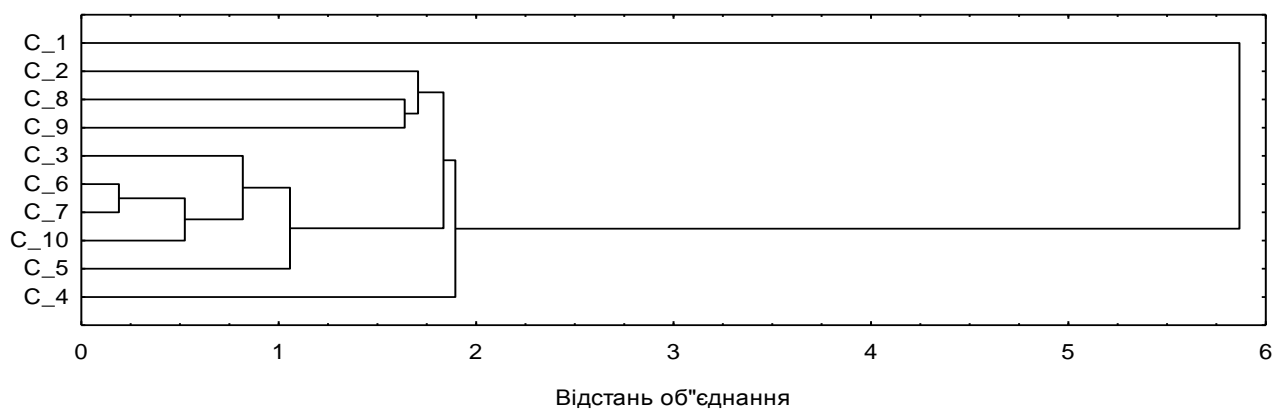

Рис.2. Дендрограма результатів кластерного аналізу для України

Умовні позначення: товар 1 - зернові та зернобобові культури; товар 2 - цукрові буряки; товар 3 - насіння соняшнику; товар 4 – картопля; товар 5 - овочі відкритого ґрунту; товар 6 – плоди та ягоди; товар 7 – м'ясо всіх видів (у живій вазі); товар 8 - молоко всіх видів; товар 9 - яйця від птиці всіх видів; товар 10 – вовна.

(Джерело – розробка автора)

На першому етапі об'єднуються насіння соняшнику, плоди та ягоди, вовна та м'ясо всіх видів; на другому етапі - цукрові буряки, молоко всіх видів, яйця від птиці всіх видів, овочі відкритого ґрунту, картопля; а на третьому – зернові та зернобобові. Проаналізувавши відстані об'єднання,

зазначимо, що вони збільшуються стрибкоподібно, поділившись на три великі стрибки. Тобто видно, що формується три кластери з малим, середнім та великим випуском сільськогосподарської продукції. Проаналізуємо випуск сільськогосподарських продуктів для Сумської області. Процес їхнього об'єднання відображено на рис. 3.

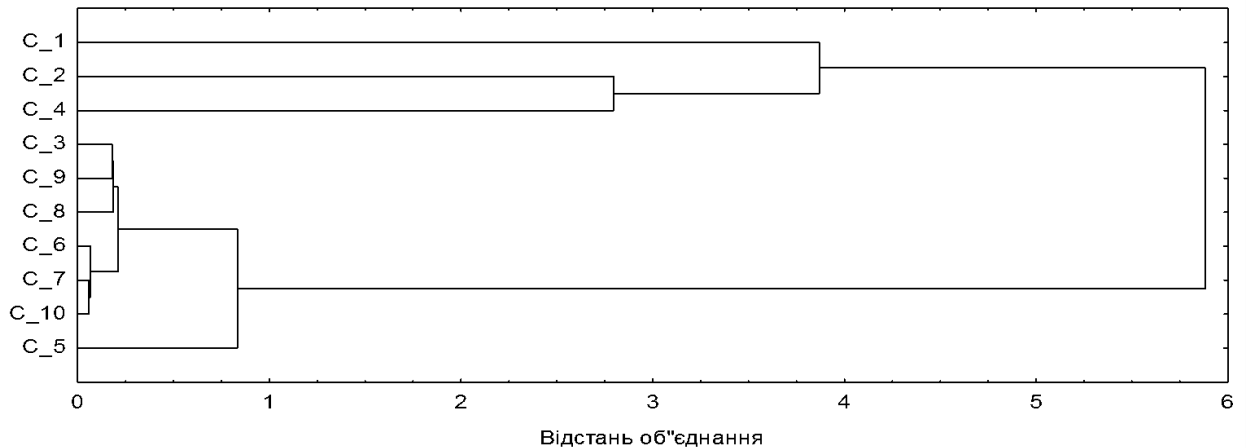

Рис.3. Дендрограма результатів кластерного аналізу для Сумської області

Умовні позначення: товар 1 - зернові та зернобобові культури; товар 2 - цукрові буряки; товар 3 - насіння соняшнику; товар 4 – картопля; товар 5 - овочі відкритого ґрунту; товар 6 – плоди та ягоди; товар 7 – м'ясо всіх видів (у живій вазі); товар 8 - молоко всіх видів; товар 9 - яйця від птиці всіх видів; товар 10 – вовна.

(Джерело – розробка автора)

На ньому виявлено дві групи об'єктів. До першого кластеру ввійшли насіння соняшнику, яйця від птиці всіх видів, молоко всіх видів, плоди та ягоди, м'ясо всіх видів (у живій вазі), вовна та овочі відкритого ґрунту, а до другого - зернові та зернобобові культури, цукрові буряки та картопля. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що для України за показниками випуску продукції сільського господарства доцільно поділяти на три групи: об'єкти з малим, середнім та великим виробництвом, а для Сумської області – лише дві групи з малим і великим виробництвом. Визначено, що поряд з концентрацією виробництва другою не менш важливою умовою для здійснення адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації є спеціалізація виробництва. Отримана інформація може бути корисною під час розміщення нових виробничих потужностей щодо випуску сільськогосподарської продукції, для

дослідження регіональної спеціалізації територій, для того, щоб визначити спосіб зміни структурно функціональної організації економічних відносин з метою адаптації в умовах глобалізації. Для вирішення проблеми кластеризації необхідно сконцентрувати увагу на її перевагах на макрорівні, а після впровадження цих рекомендацій зосереджуватися на більш детальному кластерному аналізі підприємств галузі.

Що ж стосується кооперації виробництва, то, на нашу думку, це характерно для малих фермерських господарств, невеликих сільськогосподарських підприємств із стабільними показниками розвитку, але що не мають на меті виходити на зовнішній ринок та сконцентровані на забезпечення продукцією внутрішніх споживачів.

На Сумщині є усі умови для створення кластерів аграрного спрямування – це розвинений сектор сільського господарства і переробної промисловості; функціонування наукових і освітніх інститутів; розвинена сфера торгівлі; наявність інституцій державного управління тощо. Виходячи із Стратегії розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015» було визначено чотири пріоритетні підгалузі для створення кластерів агропромислового комплексу області. Це зернове господарство, молочне скотарство, цукрова галузь та свинарство, які мають можливість швидкого і якісного розвитку та значний інвестиційний потенціал. Питома вага зерна в структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції Сумщини коливається в межах 25-28 %, молока - близько 15 %. Зернове господарство в області є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства, тому зерно і вироблені з нього продукти завжди були ліквідними, оскільки вони становлять основу продовольчої бази і безпеки області. В зерновому кластері ядром є Північне регіональне управління ПАТ «Райз-Максимко» (Полтавська область); Степанівська філія ПАТ компанії «Райз»; Сумська філія ПАТ компанії «Райз». Для створення зернового кластера можна об'єднувати підприємства різних районів Сумської області, адже урожайність на підприємствах області коливається в

одному діапазоні – 39,6 ц з 1 га. Крім запропонованих підприємств, як приклад, до складу зернового кластера додатково включимо СТОВ „Дружба-Нова” Варвинського району Чернігівської області. В цукровому кластері ядром є ТОВ «Агрофірма «Вікторія» Білопільського району; ТОВ «Агрофірма «Калинівка-2005» Білопільського району; ТОВ «Псьол» Краснопільського району; СТОВ ім. Шевченка Лебединського району, СЗАТ «Маяк» Тростянецького району, ТОВ «Ук.-Аз. Дружба» «Угроїдський цукровий завод» Краснопільського району та ТОВ «Ук.-Аз. Дружба» «Велико-Жовтневий цукровий завод» Сумського району. Можемо зазначити, що в області існують усі умови для розвитку молочного напрямку, в основному в районах молоко виробляється в індивідуальних господарствах. Молочне скотарство супроводжує зернове господарство і розвинуте на підприємствах усіх районів Сумської області, окрім північних. Тому як приклад, пропонуємо в молочному кластері об'єднувати підприємства ТОВ «Беєве» Липоводолинського району, СТОВ «Вітчизна» Конотопського району, СЗАТ «Маяк» Тростянецького району, СВК АФ «Перше травня» Сумського району. Та в кластері свинарства - ТОВ Ряснянське Краснопільського району; ТОВ АФ Низи Сумського району; ТОВ АФ Вперед Сумського району; СЗАТ Маяк Тростянецького району; Племзавод „Михайлівка” Лебединського району [«Нова Сумщина – 2015», С. 27-35]. Розглянемо і овочево-картоплярський кластер - до найбільших виробників картоплі та овочів належать підприємства Глухівського, Кролевецького, Буринського, Недригайлівського та Сумського районів. Виходячи із природнокліматичних характеристик районів Сумської області, можемо зробити висновок про те, що деякі підприємства районів не мають високих показників по вирощуванню певних видів продукції рослинництва чи тваринництва. Ці райони входять до Сумського Полісся, що знаходиться в межах п'яти північних районів Сумської області, а саме: Середино-Будського, Ямпільського, Шосткинського (повністю) а також Кролевецького та Глухівського (північна частина цих районів). В цих районах розмістились

основні лісові господарства області та підприємства, що займаються переробкою продукції деревини. Підприємства цих районів створюють своєрідний рекреаційний кластер. На рис. 4 зображено основні кластери Сумської області.

Рис. 4. Картограма основних кластерів Сумської області.

Умовні позначення: --- зерновий кластер, — цукровий кластер, кластер свинарства, — — — молочний кластер, — → рекреаційний кластер, ■ - овочево-картоплярський кластер.

(Джерело – розробка автора)

Наразі необхідно зупинитись на основних заходах сприяння розвитку регіонального кластера аграрного сектора: удосконалення нормативно-правової бази з питань державної підтримки підприємств аграрного сектору цільового фінансування для кластеризації економічної діяльності, складання

пакету документів, що відповідають основним моделям кластерів та їх організаційним структурам та здійснювати регулювання відносин між керуючими та керованими органами. Необхідно розробити та дати подальший розвиток національній стратегії, програмам розвитку конкурентоспроможності регіонів та суб'єктів-учасників кластерів, впроваджувати інноваційні програми з освіти з метою підготовки та перепідготовки фахівців, створити національні та регіональні ради конкурентоспроможності, що будуть координувати розробку та виконання програм агропромислових кластерних об'єднань, сприяти розвитку міжнародного співробітництва кластерів на глобальному рівні соціально-економічної системи; створити всі необхідні умови для залучення інвестицій.

Таким чином, створення кластерних утворень в різноманітних галузях економіки є одним із шляхів стимулювання виробництва, адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації, підвищення рівня конкуренції на внутрішньому ринку та активізації зовнішньоекономічної діяльності з боку підприємств, що є учасниками кластеру. В економіці кластерна організація для сільськогосподарських підприємств відтворюється через аграрну, соціальну державну політику. Вона потребує виділення коштів на програми розвитку агропромислового та соціально-економічного напрямів, пріоритетів кластера, а також має необхідність згрупувати зусилля органів різних рівнів управління (місцевого, регіонального, державного) та виробничих формувань. Проведення кластерного аналізу випуску продукції сільського господарства за групуванням основних продовольчих товарів за обсягами випуску на загальнодержавному та регіональному (Сумська область) рівнях, допомогло виявити, що для України за показниками випуску продукції сільського господарства доцільно поділяти на три групи: об'єкти з малим, середнім та великим виробництвом, а для Сумської області – лише дві групи з малим і великим виробництвом. Підприємства мають високий виробничий потенціал, але реалізувати його не здатні, повинні

концентрувати виробництво, об'єднуватись холдинги, кластери тощо і пристосовуватись до постійно змінних умов глобалізації.

Список літератури:

1. Бойко М. Кластери як інноваційна форма економічного розвитку регіонів / М. Бойко // Вісник КНТЕУ. – 2008. - № 2. – С. 7-15.
2. Бричко А.М. Кластеризация как способ адаптации сельскохозяйственных предприятий к условиям глобализации / А.М. Бричко // Молодой ученый: ежемесячный научный журнал. № 6(65)/2014. Часть 3 – Казань: ООО «Издательство Молодой ученый», 2014. - С. 390-395.
3. Бутейко А.І. Інноваційна спроможність суб'єктів підприємницької діяльності: Моногр. / [А.І. Бутейко, Є.В. Лазарева] – О.: Фенікс. – 2007. – С. 89-91.
4. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М.Войнаренко // Економіст. – 2008. - № 10. – С. 27-30.
5. Крисанов Д. Кластеризация экономической деятельности и обслуживания как инструмент устойчивого развития сельских территорий / Д. Крисанов, Л. Удова // Экономика Украины. – 2009. - № 10. – С. 69-75.
6. Саблук П.Т. Кластеризация як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. - № 1. – С. 3-12.
7. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник УАДУ. – 2001. - № 4. – С. 160-167.